

“YOSHLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION EKOTIZIMNING O’RNI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO’LLARI”

Rajabova Dilshoda O’rinboyevna

Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining “Menejment” fakulteti “Biznesni boshqarish” yo’nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: *Mazkur tezisdagi yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishda innovatsion ekotizimning o’rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Bugungi globallashuv va raqamlashtirish sharoitida iqtisodiy o’sishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo’lib qolayotgan yoshlar tadbirkorligini qo’llab-quvvatlash uchun innovatsion ekotizimning zarurligi asoslab berilgan. Tezisdagi innovatsion ekotizimning asosiy komponentlari, jumladan ta’lim muassasalari, moliyaviy institutlar, davlat tashkilotlari, biznes-akseleratorlar, inkubatorlar va mentorlik tizimlari ko’rib chiqilgan hamda ularning yoshlar startaplari rivojiga ta’siri yoritilgan. O’zbekistonda yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati, IT Park, Yoshlar agentligi va boshqa institutlarning faoliyati tahlil qilingan. Innovatsion ekotizimni rivojlantirishda uchraydigan muammolar (moliyaviy resurslar yetishmasligi, mentorlar kamligi, infratuzilma muammolari) va ularni bartaraf etish yo’llari ko’rsatib o’tilgan. Tadqiqot natijasida rivojlangan innovatsion ekotizim yoshlar tadbirkorligining barqaror rivojlanishi va mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini ta’minlovchi muhim omil ekanligi xulosa qilingan.*

Kalit so’zlar: *yoshlar tadbirkorligi, innovatsion ekotizim, startap, biznes-inkubator, akselerator, IT Park, Yoshlar agentligi, raqamli iqtisodiyot, mentorlik, venchur kapital, davlat-xususiy sheriklik, ta’lim, ish o’rni, iqtisodiy o’sish, raqobatbardoshlik*

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida yoshlar tadbirkorligi mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining asosiy omillaridan biriga aylanmoqda. Yoshlar o’zlarining yangicha qarashlari, raqamli texnologiyalardan keng foydalanishi va xatarga tayyorligi tufayli yangi biznes g’oyalari va innovatsion yechimlar yaratishda yetakchi kuchga aylanib bormoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ma’lumotlariga ko’ra, dunyo aholisining qariyb 16 foizini 15–24 yoshlilar tashkil etadi va aynan shu toifa global ishsizlikning eng katta ulushini ham egallaydi. Shu sababli yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy zaruriyatdir.

Yoshlar tadbirkorligini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun yagona, izchil va samarali ishlovchi innovatsion ekotizim shakllantirilishi zarur. Innovatsion ekotizim deganda – ta’lim, fan, biznes, davlat va investorlarni o’zaro bog’lab turuvchi, yangi g’oyalarning g’oyadan tortib bozorga chiqishigacha bo’lgan yo’lda qo’llab-quvvatlovchi institutlar, resurslar va aloqalar majmui tushuniladi. Bunday ekotizim mavjud bo’lganda yosh tadbirkorlar o’z g’oyalari amalga oshirish uchun zarur bilim, kapital, mentorlik va infratuzilmaga ega bo’ladi.

Innovatsion ekotizim tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turli olimlar tomonidan o’rganilgan. Garvard biznes maktabi professori Daniel Isenberg tadbirkorlik ekotizimi

modelini ishlab chiqib, uni olti asosiy domenga ajratadi: siyosat, moliya, madaniyat, qo'llab-quvvatlash, inson kapitali va bozorlar. Uning fikricha, har bir mamlakat o'zining noyob ekotizimini yaratishi kerak va bir mamlakatda muvaffaqiyatli ishlagan model boshqasida ishlamasligi mumkin. Bu yondashuv O'zbekiston uchun ham muhim, chunki bizning iqtisodiy va madaniy sharoitimizga mos modelni shakllantirish zarur.

Amerikalik tadbirkor va investor Brad Feld o'zining "Startup Communities" asarida ekotizimni shakllantirishda asosiy rol tadbirkorlarning o'ziga tegishli ekanligini, davlat va universitetlar esa qo'llab-quvvatlovchi sifatida ishtirok etishi kerakligini ta'kidlaydi. Iqtisodchi olim Joseph Schumpeter yana o'tgan asrda tadbirkorni "ijodiy buzg'unchi" deb atab, aynan innovatsiyalar yaratish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi shaxs sifatida ko'rsatgan edi. Peter Drucker esa tadbirkorlikni o'rgatish mumkin bo'lgan, tizimli yondashishni talab qiluvchi faoliyat deb hisoblaydi va ta'lim tizimini ekotizimning markaziy bo'g'ini sifatida ajratadi.

Yana bir muhim tadqiqotchi Colin Mason va Ross Brown OECD uchun tayyorlagan hisobotlarida tadbirkorlik ekotizimini "o'zaro bog'langan tadbirkorlik aktyorlari, institutlar, jarayonlar va madaniy elementlar majmui" sifatida ta'riflashadi. Ularning fikricha, kuchli ekotizimni shakllantirish uchun mahalliy kontekst, tarmoqlar va tajriba almashinuvi muhim ahamiyatga ega.

Innovatsion ekotizimning asosiy komponentlari quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

- Ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimi (universitetlar, biznes-maktablar, kasb-hunar markazlari) – yoshlarda tadbirkorlik bilim va ko'nikmalarini shakllantiradi;
- Moliyaviy infratuzilma (venchur fondlar, biznes-farishtalar, mikromoliya tashkilotlari, grant dasturlari) – startaplar uchun kapital manbai vazifasini bajaradi;
- Biznes-inkubatorlar va akseleratorlar – boshlang'ich bosqichdagi loyihalarga ish joyi, mentorlik va resurslar bilan yordam beradi;
- Davlat institutlari va huquqiy baza – soliq imtiyozlari, ro'yxatga olish soddaligi, intellektual mulkni himoyalash mexanizmlari;
- Mentorlik va tarmoq aloqalari – tajribali tadbirkorlar va yosh ishbilarmonlar o'rtasidagi bilim va tajriba almashinuvi;
- Bozor va iste'molchilar – yangi mahsulot va xizmatlarni qabul qilishga tayyor mahalliy va xalqaro bozorlar.

Hozirgi zamonda innovatsion ekotizim raqamli texnologiyalarsiz to'liq ishlay olmaydi. Sun'iy intellekt, bulutli xizmatlar, blokcheyn va elektron tijorat platformalari yosh tadbirkorlar uchun bozorga kirish to'siqlarini sezilarli darajada pasaytirdi. Avvalgi paytda yirik kapital talab qiladigan biznesni endi yoshlar oddiy noutbuk va internet aloqasi bilan boshlashlari mumkin. AQShda Mark Zukerbergning Facebook'ni talabalik davrida yaratishi yoki O'zbekistondagi Uzum Market, MyTaxi, Workly kabi loyihalarning qisqa vaqt ichida muvaffaqiyatga erishishi ushbu fikrning yorqin isboti hisoblanadi.

Raqamli ekotizim quyidagi imkoniyatlarni yaratadi: arzon va tez bozorga chiqish, global mijozlarga yetib borish, masofadan ishlash va xalqaro tarmoqlarga qo'shilish, ma'lumotlar tahliliga asoslangan qaror qabul qilish. Shuningdek, kraudfanding

platformalari (Kickstarter, Indiegogo) va xalqaro akseleratorlar (Y Combinator, Techstars, 500 Startups) tufayli O'zbekistondagi yoshlar ham o'z g'oyalarini global miqyosda namoyish eta oladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2018-yildan boshlab ishga tushirilgan keng ko'lamli islohotlar natijasida innovatsion ekotizimning bir qator muhim bo'g'inlari shakllantirildi. Davlat tomonidan qabul qilingan "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonning innovatsion rivojlanish strategiyasi" va "Raqamli O'zbekiston - 2030" dasturlari ekotizim shakllanishida muhim rol o'ynamoqda.

IT Park Uzbekistan - yurtimizdagi innovatsion ekotizimning eng samarali bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. U yerda rezident kompaniyalar uchun soliqlardan ozod qilish, IT-Visa, vizasiz rejim va xalqaro bozorga chiqish bo'yicha qo'llab-quvvatlov tizimi yaratilgan. IT Parkning ma'lumotlariga ko'ra, ushbu hudud rezidentlarining eksporti har yili oshib bormoqda va minglab yosh dasturchilar uchun ish o'rinlari yaratilmoqda. Shuningdek, IT Park huzurida tashkil etilgan IT Park Mahallabay va Yoshlar tadbirkorlik markazlari yoshlarga loyihalarini boshlash uchun maydon va mentorlik xizmatlarini taklif etadi.

O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi tomonidan amalga oshirilayotgan "Yoshlar daftari", "Yosh tadbirkor" va "Iqtidorli yoshlar" dasturlari ham ekotizimning muhim qismi bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu dasturlar doirasida yoshlarga imtiyozli kreditlar, bepul ta'lim, mentorlik va biznes-rejalarni baholash imkoniyatlari beriladi. Bundan tashqari, "Yoshlar startup loyihalari" tanlovi orqali yutuqli startaplarga grant ko'rinishidagi moliyaviy yordam ham ajratilmoqda.

O'zbekistonda faoliyat yurituvchi asosiy akseleratorlar va inkubatorlar qatoriga PlugAndPlay Uzbekistan, TUMO Markazi, Mybrand Accelerator, ICT Week va Astrum IT Academy kiradi. Bu tashkilotlar yoshlarning g'oyalarini bozorga tayyor mahsulotga aylantirishda asosiy ko'makdosh hisoblanadi.

Erishilgan natijalarga qaramay, yurtimiz innovatsion ekotizimida bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, venchur kapital bozori hozircha juda yosh va mahalliy investorlar startaplarga sarmoya kiritishda ehtiyotkorlik bilan yondashadi. Ikkinchidan, malakali mentorlar yetishmasligi yosh tadbirkorlarning yo'l xaritasini tuzishida qiyinchilik tug'diradi. Uchinchidan, ta'lim muassasalarida tadbirkorlik fani hali ham nazariy darajada qolib, amaliy ko'nikmalar shakllantirishda kamchiliklar mavjud. To'rtinchidan, viloyatlar va tumanlarda innovatsion infratuzilma yetarli darajada rivojlanmagan - inkubatorlar va koworking markazlar asosan Toshkent shahrida joylashgan.

Bundan tashqari, intellektual mulkni himoyalash mexanizmlari hali ham takomillashtirilishi zarur, banklar startaplarga kredit berishda an'anaviy garov talablarini saqlab qolmoqda, xalqaro bozorga chiqish bo'yicha ekspertiza esa cheklangan miqdordagi tashkilotlar qo'lida to'plangan.

Yuqorida sanab o'tilgan muammolarni bartaraf etish va yoshlar tadbirkorligini yangi bosqichga olib chiqish uchun quyidagi yo'nalishlarda kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Ta'lim tizimini takomillashtirish – barcha universitetlarda tadbirkorlik fanini majburiy o'quv kursi sifatida kiritish, maktab darajasidan boshlab moliyaviy savodxonlik va tadbirkorlik tafakkurini shakllantirish;

- Venchur kapital bozorini rivojlantirish – davlat-xususiy sheriklik asosida venchur fondlar tashkil etish, biznes-farishtalar tarmog'ini kengaytirish, soliq imtiyozlari orqali xususiy investorlarni rag'batlantirish;

- Hududiy innovatsion markazlar tashkil etish – har bir viloyat markazida koworking, inkubator va akseleratorlarni tashkil qilish, mahalliy yoshlarga teng imkoniyatlar yaratish;

- Mentorlik tarmog'ini kuchaytirish – diasporadagi muvaffaqiyatli o'zbek tadbirkorlari va xalqaro ekspertlarni mentorlikka jalb qilish, mentor-startup uchrashuvlari uchun raqamli platforma yaratish;

- Xalqaro hamkorlikni kengaytirish – AQSh, Janubiy Koreya, Singapur va Yevropa Ittifoqi davlatlarining innovatsion markazlari bilan almashish dasturlarini yo'lga qo'yish;

- Huquqiy bazani takomillashtirish – intellektual mulkni samarali himoya qilish, startap maqomini qonun bilan mustahkamlash, soddalashtirilgan soliq tartibini joriy etish;

- Raqamli ekotizimni kuchaytirish – Open Data tashabbusini kengaytirish, davlat xizmatlarini API orqali biznesga ochish, kibermuhofaza standartlarini yaxshilash.

Davlat tomonidan yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash bo'yicha amaldagi imtiyozlar:

- Yosh tadbirkorlar uchun yiliga 100 million so'mgacha imtiyozli kreditlar (“Yoshlar – kelajagimiz” dasturi);

- Texnologik startaplar uchun grantlar va davlat buyurtmalari;

- IT Park rezidentlari uchun 2040-yilga qadar soliq imtiyozlari;

- Yangi tashkil etilgan korxonalar uchun ro'yxatga olish va ruxsatnomalar bo'yicha bir qator yengilliklar;

- Eksportga yo'naltirilgan yosh tadbirkorlar uchun logistika va sertifikatlash bo'yicha kompensatsiyalar;

- “Mening birinchi tadbirkorligim” va shunga o'xshash davlat dasturlari orqali bepul biznes-konsalting xizmatlari.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish hozirgi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida har qanday mamlakat uchun strategik ahamiyatga ega. Bu jarayonda innovatsion ekotizim asosiy harakatlantiruvchi mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim, moliya, davlat, biznes va xalqaro hamkorlik bo'g'inlari uyg'un ishlamasdan, alohida olingan har qanday tashabbus to'liq samara bermaydi.

O'zbekiston so'nggi yillarda yoshlar tadbirkorligi va innovatsion ekotizimni rivojlantirishda jiddiy qadamlar tashlamoqda. IT Park, Yoshlar agentligi, ko'plab akseleratorlar va davlat dasturlari yosh ishbilarmonlarga keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Biroq ekotizimni hududiy darajada kengaytirish, venchur kapital bozorini rivojlantirish, ta'lim mazmunini amaliyotga yaqinlashtirish va mentorlik tarmog'ini kuchaytirish kabi yo'nalishlarda hali katta ish qilinishi kerak.

Aynan ushbu islohotlar amalga oshirilsa, O'zbekiston Markaziy Osiyoning startap markaziga aylanishi va yoshlar tadbirkorligi mamlakat YaIM o'sishining muhim manbaiga aylanishi mumkin. Yoshlarning kuchi, raqamli salohiyati va davlat qo'llab-quvvatlovi birlashganda, mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun yangi gorizontlar ochiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Isenberg, D. (2011). The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy. Babson Entrepreneurship Ecosystem Project, Harvard Business Review.
2. Feld, B. (2012). Startup Communities: Building an Entrepreneurial Ecosystem in Your City. Wiley.
3. Mason, C. & Brown, R. (2014). Entrepreneurial Ecosystems and Growth Oriented Entrepreneurship. OECD LEED Programme.
4. Schumpeter, J. A. (1934). The Theory of Economic Development. Harvard University Press.
5. Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. Harper & Row.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni.
7. "Raqamli O'zbekiston – 2030" milliy strategiyasi.
8. IT Park Uzbekistan rasmiy hisobotlari (it-park.uz).
9. Global Entrepreneurship Monitor (GEM) Reports, 2022–2024.
10. OECD (2021). The Missing Entrepreneurs: Policies for Inclusive Entrepreneurship.